

ԿԱՐՏԻՔ

Կարեն Յովհաննէսի Յովհաննիսեանի

ԹՈՒՅ ՄԱՆՈՒԿ ՄՐՔԱՎԱՅՐԵՐԸ

(ՊԱՏՄԱԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ) «Ազգագրութիւն»

մասնագիտութեամբ պատմական գիտութիւններու թեկնածուի գիտական աստիճանի
հայցման ատենախօսութեան մասին

Կարեն Յովհաննէսի Յովհաննիսեանի «Թուխ Մանուկ սրբավայրերը (պատմաազգագրական ուսումնասիրութիւն)» վերնագիրով ատենախօսութիւնը նուիրուած է ֆիզիքայէս տարաբնոյթ սրբավայրերուն, որոնք ծանօթ են Թուխ Մանուկ անունով, այսինքն այն սրբավայրերը, որոնք գլխաւորաբար իրենց քնդհանուր անունով կը տարբերին հայ քրիստոնէական այլ սրբավայրերէ:

Աշխատանքը ունի ներածութիւն, երեք գլուխ, եզրակացութիւններ, գրականութեան ցանկ եւ յաւելում՝ Թուխ Մանուկ կոչուող սրբավայրերու ցանկի, բնակատեղիական նկարներու, լուսանկարներու եւ քարտեզի:

Ատենախօսութեան առաջին գլուխին երեք ենթաբաժիններուն մէջ հեղինակը կու տայ Թուխ Մանուկներու յիշատակութիւնները մինչեւ 19-րդ դարու երկրորդ կէտը, ապա՝ մինչեւ 20-րդ դարու առաջին քառորդը, իսկ երրորդ բաժնին մէջ կու տայ Թուխ Մանուկ սրբավայրերու աշխարհագրութիւնը Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ 20-րդ եւ 21-րդ դարերուն: Ասիկա 1390 թուականէն յիշուող Թուխ Մանուկներու ժամանակային եւ տարածքային պատկերն է: Ատենախօսը կը պարզէ, որ Հայաստանի Հանրապետութեան մէջ գոյութիւն ունեցող Թուխ Մանուկները մեծամասնաբար ստեղծուած են կամ այդպէս վերակուանուած՝ Արեւմտեան Հայաստանէն եւ Պարսկահայրեն 1828-էն ետք տեղափոխուածները՝ Տարսնէ, Բազրեանդէն, Հարթն, Բասնէն, Վանէն, Մակուէն ու Խոյն: Հոս կը պարզաբանուի անոնց ֆիզիքական կերպարանքը՝ մատուռ, եկեղեցի, դռմէն, մենհիր, վիշապանման սիւներ, խաչքարեր, ժայռեր, գետաքարերու կոյտ, խարիսխ, քարանձաւ,

տապանաբար: Թուխ Մանուկի պաշտամունքի իրայատուկ դրսևորում կը նկատուին այդ անունով յայտնի անտարանները էս:

Ատենախօսութեան երկրորդ գլուխին չորս ենթաբաժիններուն մէջ հեղինակը կը ներկայացնէ Թուխ Մանուկ սրբավայրերու պաշտամունքը՝ ուխտագնացութիւններն ու անոնց ժամկետները, ուխտավայրի գործառոյթներն ու հոն կատարուող ծեսերը, Թուխ Մանուկ կամ Ս. Մանուկ անտարաններու պաշտամունքը, ջուրի պաշտամունքի հետ ունեցած անոնց աղերսը, պաշտամունքային համեմատութիւնը այլ սրբավայրերու հետ:

Երրորդ գլուխին մէջ քննութեան առարկայ կը դառնան Թուխ Մանուկ սրբավայրերուն հետ կապուած հաւատալիքներն ու բանահիւսութիւնը՝ երագներն ու տեսիլքները: Թուխ Մանուկներէն ոմանք սուրբի մը անունով կրնան ունենալ կրկնակի անուններ: Բոլոր պարագաներուն Թուխ Մանուկները կ'ընկալուին իբրև ոգեղէն ներկայութիւն ունեցող նախնի, նահատակ, հերոս-զինուոր, Ամենափրկիչ կամ Յիսուս Քրիստոս էս այլն, որ մարմնացեալ տարբեր կերպարանքներով կրնան յայտնուիլ երագներու էս տեսիլներու մէջ: Այդ ոգեղէն անձնատրութիւնը երբեմն կը կոչուի Պապ կամ Պարէ: Կան այդ անուններով թուխ մանուկներ:

Անձնապէս բարձրօրէն գնահատելի կը գտնեմ այս աշատասիրութիւնը ու կը հաստատեմ, որ իսկապէս հոս մեծ ու ետ իրագործում մը ունինք Թուխ Մանուկ անուամբ սահմանագատուած սրբավայրերու համապարփակ ուսումնասիրութեան գիծով: Հեղինակը կատարած է դաշտային հսկայ աշխատանք, սերտած ամբողջ գրականութիւնը, քննարկումի ենթարկած՝ տարբեր հեղինակներու Թուխ Մանուկի իմաստին, կերպարին, գործառոյթներուն մասին եղած կարծիքներն ու մեկնութիւնները: Աշխատասիրութիւնը առաջին անգամ ըլլալով այս ընդգրկումով ու համապարփակ ձևով կը ներկայացնէ այս նիւթը:

Սակայն ինծի համար կան հետեւեալ հարցերը: Այսպէս՝ հեղինակը քանի մը անգամ կը գործածէ «ժողովրդական քրիստոնէութիւն» բառակապակցութիւնը, որ կարծես ունի գիտաբանի արժէք ու կապուած է Թուխ Մանուկ սրբավայրերու

պաշտամունքին հետ, զոր պաշտօնական եկեղեցին իր հովանաւորութեան տակ չ'աներ, չի պաշտպաներ, ոչ ալ կը մերժէ: Միայն ա՛յս հանգամանքով սահմանափակուած է ժողովրդական քրիստոնէութեան տարբերութիւնը քրիստոնէութեան նուիրապետական հասկացութենէ: Պարզաբանելու կարիք կը զգացուի:

Հեղինակը Թուխ Մանուկ սրբավայրերու պաշտամունքային համեմատութիւնը կատարելով «ժողովրդական այլ սրբավայրերու հետ» տողատակ հակիրճ ծանօթագրութեամբ մը կ'անդրադառնայ Անտիոքի շրջանի հայոց կողմէ Կիդիցիկ կոչուող ուխտավայրերու: Ասոնք եւս ֆիզիքապէս տարաբնոյթ ու պաշտօնական եկեղեցոյ կողմէ չհովանաւորուած ժողովրդական սրբավայրեր են՝ խաչքար մը, ծառ մը, խարխիս մը, քարերու կոյտ մը կամ գերեզմանաքար մը, քարայր մը, կառոյցի մը հիմնաքարերը կամ նոյնիսկ կանգուն փոքրիկ շէնք մը՝ խորանով, որոնք ունին յար եւ նման պաշտամունքային գործառոյթներ ու ծեսեր: Բոլոր կիդիցիկներն ալ ունին իրենց հովանաւոր ոգեղէն կերպարը՝ Կիդիցիկ Պապուկը, կը նոյնանայ Թուխ Մանուկ կերպարին հետ, ունի նոյն գործառոյթները ու կերպարի նոյն գիծերը: Կ. Յովհաննիսեանի յիշած Պապ կամ Պաբէ թուխ մանուկները կը խորհրդանշեն նախնին, նախահայրը, նահապետը, որ նոյնն է Կիդիցիկ Պապուկի պարագային: Կ'ակնկալուէր, որ մուտքին, աւելի հանգամանօրէն խօսուէր այս տարանուն, բայց նոյնական սրբավայրերու մասին եւ յետոյ առանձնացուէին միայն անունով անոնցմէ զատորոշուող Թուխ Մանուկները:

Հոս կը ծագի այլ հարց մը, թէ Թուխ Մանուկ բառակապակցութիւնը յատուկ անու՛նն է, թէ ընդհանուր հասարակ անունն է տուեալ սրբավայրերուն, եւ որ բաղադրեալ յատուկ անուան արժէք կ'ունենայ միայն տեղանունին հետ՝ Ջրվեժի թուխ մանուկ, կամ Վարդենիսի թուխ մանուկ, կամ սուրբի մը անուան հետ՝ Ս. Գեորգ թուխ մանուկ, Ս. Սարգիս թուխ մանուկ: Կը կարծեմ, որ պէտք չէ թուխ մանուկը զխազարուի:

Եկեղեցին եւ Թուխ Մանուկները իրարմէ կը տարբերին անով, որ եկեղեցին նուիրապետական աթոռի մը առաջնորդական թեմին պատկանող վիճակ է, մինչ

Թուխ Մանուկները վիճակ չեն նկատուիր: Հոս հարց կը ծագի, թե ո՛վ էի ի՛նչպէս կը պահէ Թուխ Մանուկի սրբութիւնը, կը պաշտպանէ զայն աւերէ, աւարէ, կը հոգայ անոր մաքրութեան կամ կը ստիպէ որ այլազգիները յարգանքով ու երկիրդածութեամբ մօտենան անոր: Կ՛ակնկալուէր որ ատենախօսը երրորդ գլխուն հաւատալիքներ ու բանահիստութեան բաժնին մէջ խօսէր նաեւ այս մասին, որովհետեւ այսպիսի սրբավայրերու պաշտպանութեան մասին կը խօսին բազմաթիւ հաւատալիքներ, երագներ ու տեսիլներ, հրաշապատում դրուագներ, հրաշքներ, որոնք սրբավայր կը պաշտպանեն ու մարդոց մէջ երկիրդն ու հաւատքը կը զօրացնեն անոր նկատմամբ:

Մենք չենք կրնար ատենախօսութեան սահմաններուն մէջ հեղինակէն ակնկալել, որ վերը նշուած բոլոր հարցերուն ինք պատասխան տար, թէն կարճ ակնարկներու միջոցով կարելի էր այդ յարակից պարագաներն ալ ի մտի բերել: Այսինքն՝ ասոնք երբեք չեն նսեմացներ կատարուած հսկայական ու եզակի աշխատանքը: Կարեն Յովհաննիսեանի «Թուխ Մանուկ սրբավայրերը (պատմաագագագրական ուսումնասիրութիւն)» ատենախօսութիւնը լիովին կը բաւարարէ Բարձրագոյն որակաւորման յանձնաժողովի պահանջները: Հետեւաբար կը միջնորդեմ, որ Կարեն Յովհաննիսեանին շնորհուի պատմական գիտութիւններու թեկնածուի զիտական աստիճան, որուն արժանի է:

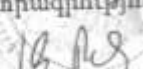
Պաշտօնական ընդդիմախօս

ՀՀ ԳԱԱ հնագիտութեան եւ ազգագրութեան

ինստիտուտի առաջատար զիտաշխատող,

Պատմական գիտութիւններու դոկտոր

Յակոբ Չոլաքեան

Պ.գ.դ. Յակոբ Չոլաքեանի ստորագրութիւնը հաստատում եմ
Ինստիտուտի փոխտնօրէն Ա. Բոչոխյան

12 Մարտ 2020